

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
НДІ карпатознавства
Археологічний музей ім. проф. Балагурі Е.А.
Кафедра археології, етнології та культурології
Факультету історії та міжнародних відносин

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ
КАРПАТСЬКОГО АРЕАЛУ»**

**ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПРОФЕСОРА БАЛАГУРІ Е.А.**

Ужгород 2022

УДК94(477.87)"03/14"(063)+930.2

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Проблемні питання давньої історії Карпатського ареалу» до 90-річчя з дня народження професора Балагурі Е.А., яка відбулася 24 вересня 2021 року.

Редакційна колегія:

Прохненко І.А. – к.і.н., доц. кафедри археології, етнології та культурології факультету історії та міжнародних відносин, с.н.с., директор НДІ карпатознавства.

Мойжес В.В. – к.і.н., директор Археологічного музею ім. проф. Балагурі Е.А., доц. кафедри археології, етнології та культурології факультету історії та міжнародних відносин

Жиленко М.А. – лектор-екскурсовод Археологічного музею ім. проф. Балагурі Е.А.

Технічний редактор:

Тополянський С.І. – провідний інженер факультету суспільних наук ДВНЗ «УжНУ».

Рекомендовано до друку кафедрою археології, етнології та культурології факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»
(протокол №4 від 15.11.22)

Видання здійснене завдяки фінансовій підтримці **Йосипа Кречко**
та **Михайла Качура**, випускників історичного факультету,
для вшанування пам'яті науковця та вчителя –
Едуарда Адальбертовича Балагурі

ЗМІСТ

Іван Вовканич

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАУКОВОЮ
КОНФЕРЕНЦІЄЮ ВІШАНУВАВ 90-РІЧЧЯ ВІДОМОГО АРХЕОЛОГА,
ПРОФЕСОРА ЕДУАРДА БАЛАГУРІ.....5

Павло Пеняк

ЕДУАРД БАЛАГУРІ І ВИВЧЕННЯ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ.....28

Іван Мандрик

ЕДУАРД БАЛАГУРІ: ВИКЛАДАЧ, УЧЕНИЙ, ДРУГ32

Йосип Кобаль

КВАСІВСЬКІ СКАРБИ ДОБИ БРОНЗИ.....35

Liviu Marta

ROLUL AȘEZĂRILOR FORTIFICATE SĂTMĂRENE ÎN CADRUL
FLUXURILOR COMERCIALE DIN EPOCA MILOCIE A BRONZULUI40

Аурел Заноч

ГОРОДИЩА РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА НА ТЕРРИТОРИИ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА51

Олександр Бандровський

КРЕМУЦІЙ КОРД: МІСЦЕ ІСТОРИКА В ЧАСІ.....55

Ігор Прохненко

НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ VI – X СТ.57

Атила Тюрк

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛ ДРЕВНИХ ВЕНГРОВ
В ЕВРАЗИЙСКОМ КОНТЕКСТЕ68

Barnabás Kész

A HONFOGLALÓ MAGYAROK ÉLETMÓDJÁNAK REKONSTRUÁLÁSA A
TISZACSOMAI RÉGÉSZETI LELETEK ALAPJÁN.....74

Martin Pristaš

NAJNOVŠÍ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM HRADU ZEMPLÍN80

Ярослав Погоральський

ГОРОДИЩА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIII – ПОЧАТКУ XIV СТ. У ВЕРХІВ'ЯХ
ДНІСТРА, СТРИЯ ТА СЯНУ83

Віталій Калініченко

БРОНЗОВА БУЛАВА З КОРОЛІВСЬКОГО ЗАМКУ НЯЛАБ.....85

Олександр Дзембас

РЕЗУЛЬТАТИ ІСТОРИЧНО - АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

«НЕВИЦЬКИЙ ЗАМОК» 87

Максим Мордовін, Ігор Прохненко

ЗАХІДНОСВРОПЕЙСЬКІ ТЕКСТИЛЬНІ ПЛОМБИ

НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ 91

Володимир Мойжес

АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ІМ. ПРОФ. Е.А. БАЛАГУРІ

УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ 100

**ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАУКОВОЮ
КОНФЕРЕНЦІЄЮ ВШАНУВАВ 90-РІЧЧЯ ВІДОМОГО АРХЕОЛОГА,
ПРОФЕСОРА ЕДУАРДА БАЛАГУРІ**

Іван Вовканич
(Ужгород, Україна)

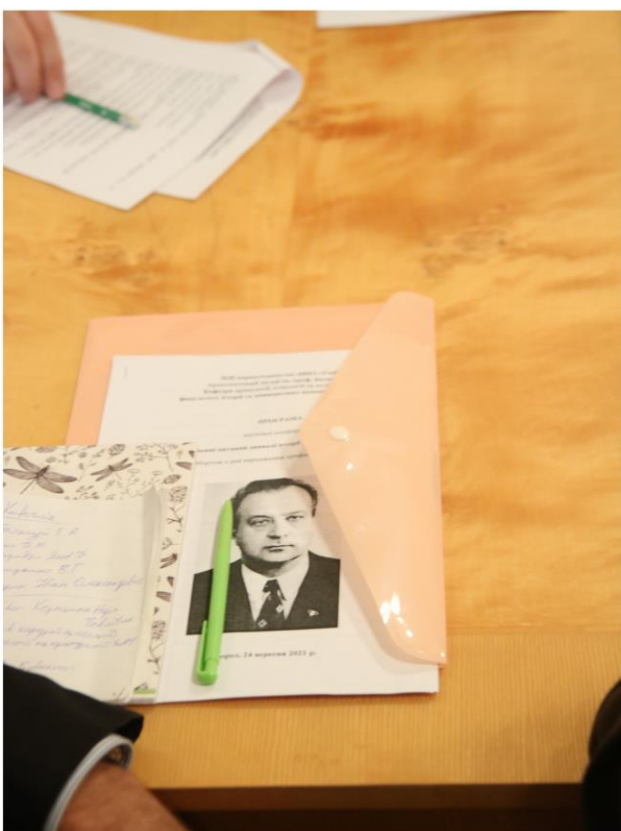
«Шкода, що в минуле не існує дверей» – цей вислів згадуємо щоразу, коли помічаємо, що поряд з нами нема відданих друзів, поважних колег, сповнених мудрістю вчителів, до теплого товариства яких ми звикли за десятиріччя спілкування. Лишається одне: озирнутися і на мить оживити в пам'яті приємні моменти минувшини. Для тисяч істориків різних поколінь калейдоскоп миттєвостей переповнить знакова харизматична постать професора Едуарда Балагурі.

24 вересня 2021 р. у приміщенні Археологічного музею УжНУ, який носить його ім'я, відбулася наукова конференція «Проблемні питання давньої історії Карпатського ареалу», присвячена 90-річчю з дня народження відомого вченого. Згадати науковця, закладені ним основи міжнародної дружби, представити свої доробки зібралися провідні історики та археологи Молдови (Аурел Заноч), Румунії (Лівіу Марта), Словаччини (Мартін Прісташ), Угорщини (Аттіла Тюрк і Максим Мордовін), Галичини (Ярослав Погоральський), Буковини (Віталій Калініченко) та Закарпаття (Іван Мандрик, Йосип Кобаль, Олександр Бандровський, Павло Пеняк, Барнабаш Кейс, Ігор Прохненко, Олександр Дзембас та Володимир Мойжес).

Модераторка конференції, завідувачка кафедри археології, етнології та культурології УжНУ Надія Керецман визначила безлімітність часового простору доповідей. Вітальне слово не вичерпувалось офіціозом, а налаштувало присутніх на теплі спогади про Едуарда Альбертовича. Хто знав його лічені хвилини, може розповідати про нього годинами, а кому пощастило перебувати поруч роками – може перетворити свої спогади на нескінченність.

Згадавши ключові моменти біографії вченого та колеги, всі, затамувавши подих, переглядали документальний фільм про професора з циклу «Книга життя», який налаштував присутніх на дальшу роботу. Виступи були присвячені різноманітним актуальним науковим проблемам, пов'язаним зі сферами інтересів Е.А. Балагурі. Найбільші блоки – археологія епохи бронзи і доби середньовіччя. Після плідної праці учасники перейшли до кулуарного спілкування й привітань від керівництва університету. Вітання ректора УжНУ Володимира Смоланки та проректора Олександра Сливки супроводжувались фотосесією на фоні символіки та атрибутики вишу.

На товариській зустрічі вирішили увіковічнити 90-у річницю з дня народження Едуарда Альбертовича збірником матеріалів даної конференції, перегортання сторінок якого підживлюватиме пам'ять до наступного ювілею. Важливість появи даного видання підтверджують десятки тисяч переглядів, лайків і коментарів на публікації в соціальних мережах і засобах масової інформації про проведений захід. А запорукою цьому «вибуху» безперечно є сам життєвий шлях великої і світлої людини – професора Е.А. Балагурі, про доброту якого ходять легенди і вислів: «Якщо в один час на одній території зйдуться всі ті, хто характеризує ювіляра словом «честь», то для цього шанованого зібрання не вистачить площі багатьох стадіонів!».

БРОНЗОВА БУЛАВА З КОРОЛІВСЬКОГО ЗАМКУ НЯЛАБ

Віталій Калініченко
(Чернівці, Україна)

Предмети озброєння є однією з важливих і яскравих категорій знахідок епохи середньовіччя. Вони – цінне джерело для дослідження низки питань з минулого населення Центральної та Південно-Східної Європи. Їх вивчення дозволяє проаналізувати військову культуру середньовічного населення, реконструювати етапи та шляхи потрапляння різних категорій предметів озброєння на окремі території, взаємозв'язки та взаємовпливи, отримати інформацію про регіональні особливості використання зброї. До того ж предмети озброєння подекуди виступають важливим хронологічним індикатором, який на основі видових характеристик та супровідного матеріалу дає змогу дати відповіді на складні питання військово-політичної історії населення різних регіонів. Важливість предметів озброєння, особливо тих видів, які зустрічаються порівняно рідко, зростає для територій, де вони раніше були невідомі або їх знахідки були поодинокими.

Показовими у цьому відношенні є терени Верхнього Потисся, де за останні роки було знайдено чималу кількість різних типів зброї. Особливу цінність мають предмети озброєння, виявлені на пам'ятках другої половини XIII – XVI ст. Дослідження старожитностей цього часу за останні роки дозволяє стверджувати, що регіон є одним із унікальних у контексті вивчення матеріальної та духовної культури населення, яке тут мешкало. Особливо важливим та водночас недостатньо вивченим сьогодні періодом у військовому аспекті є епоха XIII – XVI ст., тому дослідження старожитностей зазначеного часу є актуальним та необхідним. Серед цих пам'яток на особливу увагу заслуговують ті, матеріальна культура яких була надзвичайно різноманітною та, певною мірою, унікальною, що й зумовило їх статусність на території регіону та вагоме значення для реконструкції процесів і подій середньовічного минулого. До таких пам'яток належить Королівський замок Нялаб, який відрізняється стратиграфічним розмаїттям, потужним культурним шаром і значною кількістю речового матеріалу.

Серед матеріалів, виявлених у ході археологічних робіт, виділяється окрема група знахідок предметів озброєння, які вимагають своєї типологізації, хронологічного визначення й історичної інтерпретації. У цьому випадку йдеться про фрагментовану булаву. Виріб бронзовий, пошкоджений, деформований. Найбільш схожий на булави типу IV за класифікацією А. Кірпишнікова, які мали 4 великих центральних шипів та 8 малих крайніх (верхній і нижній яруси). Простір між шипами зазвичай був заповнений 2-3-рядними поперечно-рифленими валиками з горошкоподібними випуклостями. Однак булава з Королівського замку має низку відмінностей: по-перше, у неї проглядається орнаментована втулка (зверху та знизу), яка в період її використання, враховуючи аналогічні екземпляри, була довшою знизу й коротшою зверху; по-друге, простір між шипами не заповнений «поперечно-рифленими валиками з горошкоподібними випуклостями»; по-третє, верхній, центральний і нижній яруси фактично збігаються за своїми розмірами (однак центральний ряд має дещо масивніші шипи). Фактичний збіг розмірів шипів, очевидно, був пов'язаний з перебуванням предмета у вогні чи використанням його у бойових діях. Варто зазначити, що зважаючи на стан виробу, прямі аналогії булаві знайти важко. Разом з тим, схожі булави були виявлені в Тустані (Україна), на території Паннонської рівнини, у Трансильванії, на Невицькому замку (Україна), городищі Пржеровец в Чехії, яке датується другою половиною XIII – першою половиною XIV ст. Усі наведені означені аналогії мають довгу нижню і коротку верхню втулки. Однак, у деяких інших екземплярів з теренів Європи наявні по 5 масивних чотиригранних шипів центрального яруса та по 5 менших трьохгранних шипів верхнього та нижнього ярусів. У булави з Королівського замку натомість по 4 шипи на кожному з ярусів. Дослідники датують булави подібного типу в широкому діапазоні XIII – XV ст. і вважається, що такого типу зброя була характерна для Угорщини та Карпато-

Балканського регіону. Разом з цим, зазначимо, що традиція виготовлення наверхів булав із втулками є пізньою. Усі виготовлені екземпляри демонстрували тенденцію до підвищення масивності наверхів та верхньої частини втулки, які покращували бойові якості ураження та створення максимально ефективної ударно-дроблячої зброї. Саме це, в свою чергу, очевидно, свідчить про пізнє датування булави з Королівського замку.

Таким чином, досліджений екземпляр булави із Закарпаття в широких межах попередньо можна датувати XIII – XV ст., а більш вузько, враховуючи конструктивно-морфологічні параметри та аналогії з Центрально-Східної Європи – XIV ст.

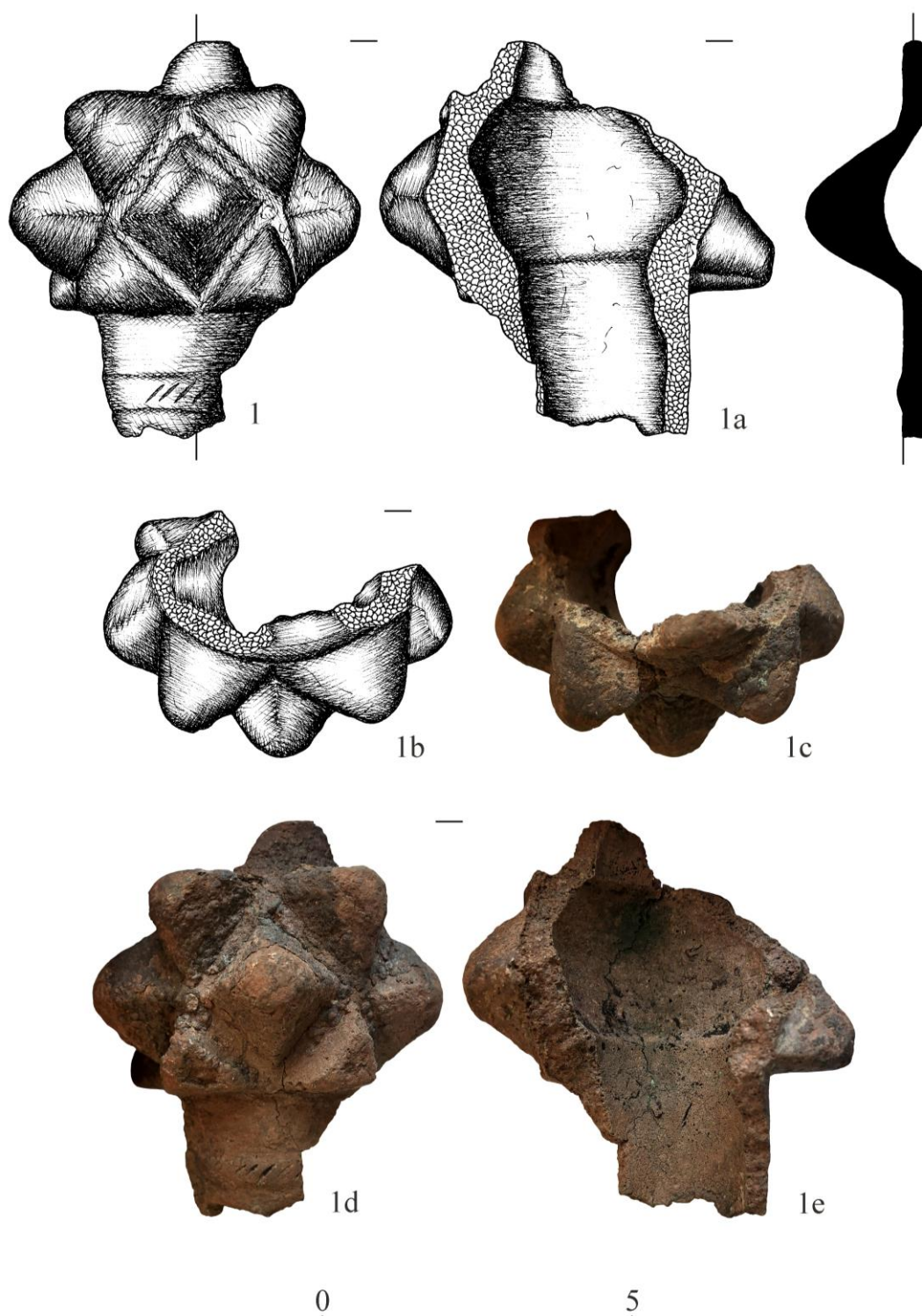

Рис. 1. Булава з Королівського замку Нялаб

Наукове видання

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ
КАРПАТСЬКОГО АРЕАЛУ

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПРОФЕСОРА БАЛАГУРІ Е.А.

Матеріали подані в авторській редакції

Підписано до друку 15.11.2022.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 12,8. Наклад прим.

ТОВ «РІК-У» 88000, м.Ужгород, вул.Гагаріна, 36.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 р.